

Ірина Мамонтова

Одеський національний економічний університет, Україна

ВЕКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЇ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ РОЗВИТКУ ВЕЗ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ВЕЗ

Iryna Mamontova

Odesa National Economic University, Ukraine

VECTORS OF THE IMPROVEMENT OF FINANCIAL LEVERAGES OF FREE ECONOMIC ZONES DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE IN FREE ECONOMIC ZONES CREATION

The purpose of this article is to determine the vectors of improvement of the financial leverage of the subjects of entrepreneurial activity of free economic zones of Ukraine to the context of application of world experience. Free economic zones at the end of the twentieth century became a feature – an instrument of the world economy. Every year, dozens of SEZs are created around the world. Today, in 147 countries, the number of such zones exceeds 5,400 units, 1000 of which have been created in the last five years. Despite the fact that free economic zones were spreading around the world, some of them operated successfully and some did not. The ambiguity of assessments of the results of the SEZ operation requires analysis of the world experience in the creation of the SEZ and determination of directions for its possible implementation in Ukraine.

Keywords: free economic zones, financial leverages, development.

Постановка проблеми. Вільні економічні зони наприкінці ХХ сторіччя стають характерним інструментом світової економіки. Щорічно десятки ВЕЗ створюються у різних країнах світу. Сьогодні у 147 країнах світу кількість таких зон перевищує 5400 одиниць, 1000 з яких утворено за останні п'ять років¹. У всьому світі вільні економічні зони мають різні назви в залежності від країни, де вони розташовані та від їх конкретного типу. У своїй більшості ці зони спрямовані на залучення іноземних інвестицій, сприяння промислового виробництва, інноваційних технологій, збільшення рівня зайнятості населення, збільшення експорту та інше.

Незважаючи на те, що вільні економічні зони розповсюджувались по всьому світу, деякі з них функціонували успішно, а деякі – ні. Неоднозначність оцінок результатів функціонування ВЕЗ потребує проведення аналізу щодо світового досвіду створення ВЕЗ та визначення напрямів щодо можливості його впровадження в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів функціонування ВЕЗ в країнах світу в цілому присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: Алгієв С.К., Алпатов Е.С., Бовермен М., Гранадос Дж, Зіменков Р.І., Капустін А.К., Костюніна Г.М., Крюкова Е.В., Павлов П.В., Смородинська Н.В., Чешлик А., Штань М.В. та інші. Втім, переважна більшість теоретичних та практичних досліджень не охоплює аспекти та можливості вдосконалення дії фінансових важелів розвитку суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують на території ВЕЗ.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення векторів вдосконалення дії фінансових важелів суб'єктів підприємницької діяльності вільних економічних зон України в контексті застосування світового досвіду.

Опис основного матеріалу дослідження. Про світовий досвід використання вільних економічних зон та умов, при яких їх фінансовий інструментарій може стати в нагоді для використання і в Україні.

¹ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2019). *World investment report 2019. Free economic zones* <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf> (2019, грудень, 06).

Україна не може похвастатись хоч відносно успішним досвідом у створенні вільних економічних результатів. Передбачені для них державні преференції не дали очікуваних результатів. Варто відмітити, що в українській економіці не спрацювали й багато інших інструментів, які виявилися успішними у міжнародній практиці оживлення економіки. Тому, неоднозначне ставлення до вільних економічних зон не може заперечувати факт, що вільні економічні зони становляться характерною ознакою світової економіки.

Грунтуючись на результатах функціонування ВЕЗ в різних країнах, відзначимо наступні основні економічні / соціальні цілі, згідно з якими економічні зони можуть створюватися:

- збільшення обсягів залучення прямих іноземних інвестицій;
- поборення безробіття та створення робочих місць,
- підвищення рівня об'єктів експорту та його диверсифікація;
- структурні трансформації та економічне зростання, в тому числі за рахунок розвитку нових видів діяльності та підвищення ефективності виробничої структури.

Розглянемо їх по одній:

1. Залучення прямих іноземних інвестицій. Прихильники вільних економічних зон стверджують, що сучасні об'єкти інфраструктури та активна підтримка державою інвесторів ВЕЗ в змозі компенсувати несприятливий інвестиційний клімат в країні. Однак реальні показники не завжди підтверджують цей факт.

Якщо на частку зон в Китаї припадає близько 80% загального обсягу припливу прямих іноземних інвестицій, то в інших країнах ВЕЗ відіграють незначну роль в залученні інвестицій як іноземного, так і внутрішнього походження. Наприклад, у Бангладеш така частка складає 15% за станом на 2011 р., а в Камбодже, де налічується більше 20 ВЕЗ – , тільки 3%.

2. Підвищення рівня зайнятості завдяки створенню робочих місць. У деяких країнах економічні зони відіграли велику роль у створенні робочих місць. Серед них, наприклад, у 2010 році в Малайзії на частку ВЕЗ припадало 32,5% загальної зайнятості. У 2011 році на Філіппінах – 2 відсотки зайнятості¹. У Бангладеш працювало вісім малих традиційних ВЕЗ-підприємств з 283 620 робітниками у 2016–17 рр. Понад 2800 компаній Maquiladora, що працюють в ВЕЗ Мексики, забезпечують 15% зайнятості у виробництві країни². На Сейшельських островах, Маврикії та в Об'єднаних Арабських Еміратах доля зайнятих у ВЕЗ також велика 12, 24 і 25% відповідно. При цьому емпіричні дані свідчать, що в малих країнах з населенням менше 5 млн осіб (таких, наприклад, як Маврикії, Сейшельські Острови, Ямайка) економічні зони в більшій мірі сприяють зайнятості, ніж в великих країнах³.

Але все ж в більшості регіонів світу економічні зони виявилися не в змозі вирішити проблему безробіття. За даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD), менш ніж в десяти країнах економічної зони забезпечує основну частку зайнятості.

3. Підвищення рівня об'єктів експорту. Як по регіонах світу в цілому, так і по окремих країнах, зокрема, обсяг експорту продукції, виробленої суб'єктами підприємницької діяльності ВЕЗ, досягає великих обсягів. Так згідно з даними Світового банку на Філіппінах на частку ВЕЗ припадає 78,2% загального обсягу експорту, в Домініканській республіці цей показник складає 77%, Бангладеш – 75.6%, Бахреїні 68,9%, на Шрі-Ланці – 67,1%, в Панамі – 67%, Марокко – 61%⁴.

Окрім того, аналізуючи світовий досвід можна дійти до висновку, що функціонування вільних економічних зон дозволяє не тільки підвищити обсяги експорту, але й посприяти його диверсифікації. Наприклад, як показує тематичне дослідження Світового банку, більшість країн Карибського басейну і Центральної Америки до створення економічних зон експортували в основному овочі та фрукти. У Коста-Ріці на початку 1990-х років основними товарами експорту були одяг і текстильні вироби,

¹ Montecillo, P. G. (2015). Special economic zone : performance, lessons learned, and implication for zone development. *The Inquirer* <<https://business.inquirer.net/203800/special-economic-zones-boon-asia-says-adb>> (2019, грудень, 09).

² United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2019). *World investment report 2019. Free economic zones* <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf> (2019, грудень, 06).

³ ZN.UA (2020). *Головна сторінка* <<https://zn.ua>> (2020, січень, 10).

⁴ Група організацій Всесвітнього банку (2020). *Special economic zone : performance, lessons learned, and implication for zone development* <<http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/343901468330977533/Special-economic-zone-performance-lessons-learned-and-implication-for-zone-development>> (2020, січень, 07).

але вже через десять років після створення зон основну його частку становили різні електронні компоненти, навіть без урахування експорту продукції, що виробляється на заводі Intel, відкритому в 1997 році в результаті, якщо на початку 1990-х років експорт високотехнологічних товарів становить 4-6% загального обсягу експорту промислових товарів, то в 1999 р – вже 63,4, а в 2013 – 43,3%¹.

Багато інших країн мали аналогічний позитивний досвід. У Тунісі, наприклад, частка експорту продукції переробної промисловості, виробленої в зонах, за період 1990-2003 рр. подвоїлася; в Кенії – збільшилася з 1997-го по 2003 р на 15,8%, до 19,3%; на Філіппінах – зросла з 22% (1995 рік) до 76% (2003 рік).

4. Досягнення високих темпів економічного зростання. Вільні економічні зони, створені в 1970-1980 роках в Китаї, Сінгапурі, Гонконгу, Тайвані і Південній Кореї, сприяли їх промислому розвитку і стрімкого економічного зростання. Республіка Корея, зокрема, є прикладом країни, де створення зон в 1970-х роках ініціювало початок реформ, спрямованих на структурну перебудову всієї економіки. Як результат, вже через десять років майже 35% загального обсягу використовуваного підприємствами-резидентами вільних економічних зон обладнання було придбано на місцевому рівні. Також в Китаї ВЕЗ не тільки підтримали розвиток експортоорієнтованого промислового сектора, але і послужили каталізатором радикальних економічних реформ, згодом поширилися на всю країну (спочатку зони були орієнтовані тільки на залучення іноземних інвестицій).

Не останню роль у забезпеченні економічного розвитку відіграють вільні економічні зони «третього покоління» – техніко-впроваджені зони: технополіси, технопарки, метою створення яких є вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку мереж національної економіки шляхом активізації розвитку наукоємного виробництва, впровадження інноваційних технологій, комерційного просування результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Перші технополіси виникли у Сполучених штатах Америки у 60 роках 20 сторіччя та вже к 1973 року виробляли 1/5 всього світового обсягу виробництва засобів обчислювальної техніки. На сьогоднішній день кількість таких зон в Америці складає 300 одиниць, у Європейському союзі – 600, Японії – 110, Китаї – 80. Загальна чисельність техніко-впроваджуваних зон у світі перевищує 2500 одиниць. Результатом діяльності цих зон є поява економічно сприятливих регіонів, а також утворюються тисячі робочих місць².

Проте, на відміну від успішного досвіду країн світу є ряд країн, яким не вдалося інтегрувати ВЕЗ в національну економіку та досягнути великих результатів. Здебільшого це відбувається коли цілі держави при створенні ВЕЗ не збігаються з існуючими економічними умовами. В такому випадку навіть встановлений пільговий режим для іноземних інвесторів не зможе компенсувати інших недоліків створених ВЕЗ. До таких недоліків можна віднести:

– Відсутня належна інфраструктура. Так, наприклад, економічні зони у Домініканській Республіці хоча і внесли вклад в підвищення рівня зайнятості та розширення експорту, але зазнали невдачі в налагодженні зв'язків з місцевими виробниками і постачальниками. Через 30 років після створення першої економічної зони в Домініканській Республіці лише 0,01% витрат, понесених інвесторами зон, довелося на внутрішніх виробників. Серед причин невдач називають те, що промислові сектори ніколи не були в фаворі в країні, тому забезпечити інвесторів ВЕЗ засобами виробництва і напівфабрикатами вони не могли, а ті деякі місцеві виробники, які теоретично були на це здатні, не відповідали міжнародним стандартам не тільки за ціною і якістю, але і за термінами доставки. Більш того, місцеві виробники самі не були зацікавлені у співпраці з ВЕЗ, оскільки їх і так задовольняли результати їх операційної діяльності та рівень прибутковості.

До того ж, найуспішніші в світовій практиці економічні зони органічно вбудовані в національну економіку і тісно інтегровані з глобальними ринками, наприклад, південнокорейські ВЕЗ відрізняються міцними зв'язками з місцевими постачальниками. Це, в свою чергу, вимагає якісної інфраструктури і чималих державних витрат на модернізацію доріг, систем електро- і водопостачання, телекомунікаційних систем, транспорту. Відсутність належного інфраструктурного забезпечення, навіть при наявності сприятливих економічних умов діяльності, може стати перешкодою на шляху до успішного розвитку ВЕЗ, як це сталося, зокрема, в Африці: відсутність

¹ Офіційний сайт Світового банку (2020). *Головна сторінка* <<https://www.vsemirnyjbank.org>> (2020, січень, 07).

² Данилов, Л. В., Голубкин, И. В., Лабудин, М. А. (2017). *Третий ежегодный обзор «Технопарки России – 2017»*. Москва: Ассоциация кластеров и технопарков, 198.

надійного електропостачання та велику відстань від порту стали причинами невдач багатьох африканських економічних зон. Тобто далеко не останню роль в успіху ВЕЗ грає її місцезнаходження і близькість до наземного, повітряного і морського транспорту. Як приклад можна привести економічну зону в Дакарі (Сенегал), яка зазнала невдачі через високу вартість електроенергії і відсутність достатньої дешевої робочої сили, але не варто забувати, що зона була розташована далеко від порту Дакар і ізольована від основних торгових шляхів. Навпаки, успішні експортоорієнтовані ВЕЗ Китаю створювались на територіях близьких до транспортних вузлів, що виявилось важливим фактором індустріального успіху країни.

– Відсутні кваліфіковані кадри. У Казахстані, наприклад, де було вирішено розвивати наукоємні економічні зони, не вистачило для цього власних кваліфікованих кадрів, тому інвесторам довелося залучати іноземних фахівців, які володіють необхідним обсягом знань, відповідними технічними та маркетинговими навичками, мають досвід управління проектами. Як результат, частка економічних зон в загальному обсязі виробництва товарів і послуг в країні залишається мізерною – 0,003%, а кількість новостворених в їх межах робочих місць становить лише 9 тис. (За період з 2001-го по 2013 р). Інші країни зіткнулися з аналогічними проблемами. Зокрема, в Малайзії в середині 1990-х років уряд ініціював масштабну програму з реструктуризації економіки (в тому числі шляхом створення вільних економічних зон), щоб стимулювати структурні зрушення і підвищити частку продукції з високою часткою доданої вартості. Однак вже до 2000 року – не було ні зниження, ні будь-якого зростання. Деякі малайзійські вчені відзначають, що не в останню чергу на це вплинули незбалансованість ринку праці і обмеженість якісних людських ресурсів.

Важливість вищенаведених факторів підтверджує досвід у створенні ВЕЗ Польщі, де наявність потужного виробничого, інфраструктурного та кадрового потенціалу є одним із сприятливих факторів для розвитку ВЕЗ на польській території. У період створення територіально-господарських зон, економіка Польщі вже відрізнялася багатогалузевим характером. Потрібно відзначити, що крім цього в країні розміщувалися багато замикаючі виробництва технологічної продукції для країн Ради економічної взаємодопомоги. Досвід створення ВЕЗ на території Польщі виявився порівняно успішним. За період 1995-2016 рр. функціонування вільних економічних зон в Польщі вдалося залучити 2 700 інвесторів із загальним обсягом інвестицій в 113,79 млрд. злотих, а також створити 290 тис. робочих місць. Вільними економічними зонами зайнято 18 800 га польських земель¹.

Наявність позитивного та негативного світового досвіду створення ВЕЗ дозволяє дійти до висновків, що самі по собі вільні економічні зони не можуть бути універсальним інструментом вирішення економічних проблем держави. Саме створення вільної економічної зони не означає автоматичне зростання економіки. Але може бути одним з інструментів національної економіки, що використовуються задля залучення іноземних інвестицій, розвитку експорту, створення робочих місць. В цілому, ВЕЗ повинні бути невід'ємною частиною скоординованої і узгодженої стратегії економічного розвитку, включаючи повне співробітництво між різними міністерствами та іншими органами на різних рівнях державного апарату, із ефективною інституціональною та правовою базою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, приймаючи рішення про підтримку вільних економічних зон на державному рівні, доцільним було б вивчити причини позитивного та негативного досвіду створення ВЕЗ в різних регіонах світу. Так, задля створення сприятливого інвестиційного клімату, окрім встановлення спеціального пільгового режиму доцільно враховувати і інші фактори такі як наявна інфраструктура та кваліфікована робоча сила, що відповідають цілям створення конкретної ВЕЗ. До того ж, не менш важливе значення має визначення мети створення ВЕЗ. Так, в Україні такою метою може бути прискорення розвитку економічно відсталих регіонів, розвиток пріоритетних секторів економіки, сприяння комерціалізації науково-технічних розробок та розвитку інноваційних технологій.

References:

1. Montecillo, P. G. (2015). Special economic zone : performance, lessons learned, and implication for zone development. *The Inquirer* <<https://business.inquirer.net/203800/special-economic-zones-boon-asia-says-adb>> (2019, December, 09). [in English].
2. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2019). *World investment report 2019. Free economic zones* <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf> (2019, December, 06).

¹ Ярош, П. (2018). *Управление развитием территориально-хозяйственных зон в Польше: теория, методология, практика*. Пшеворск: Высшая социально-экономическая школа, 175-182.

3. ZN.UA (2020). *Holovna storinka* [Home page] <<https://zn.ua>> (2020, January, 10). [in Ukrainian].
4. World Bank Group (2020). *Special economic zone: performance, lessons learned, and implication for zone development* <<http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/343901468330977533/Special-economic-zone-performance-lessons-learned-and-implication-for-zone-development>> (2020, January, 07). [in English].
5. Danilov, L. V., Golubkin, I. V., Labudin, M. A. (2017). *Tretiy yezhegodnyy obzor Tekhnoparki Rossii-2017* [The third annual review of Technoparks of Russia – 2017]. Moscow: Association of Clusters and Technology Parks. [in Russian].
6. The World Bank's official website (2020). *Holovna storinka* [Home page] <<https://www.vsemirnyjbank.org>> (2020, January, 07). [in Ukrainian].
7. Yarosh, P. (2018). *Upravleniye razvitiyem territorialno-khozyaystvennykh zon v Polshe: teoriya, metodologiya, praktika* [Management of the development of territorial economic zones in Poland: theory, methodology, practice]. Przhhevorsk: Higher socio-economic school. [in Russian].